

УДК 658.155

О. В. Мартинюк,
студент кафедри економіки та підприємництва, Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

А. В. Гречко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ ТОВ "АЛЬФА-СИНТЕЗ"

O. Martyniuk,
Student of the Department of Economics and Entrepreneurship
of National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kiev
A. Grechko,
PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship
of National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kiev

THE ECONOMICAL SUBSTANTIATION OF DIRECTIONS OF IMPROVING THE MANAGEMENT
PROCESS OF FORMATION OF PROFITABILITY ON THE EXAMPLE OF "ALFA SINTEZ" LLC

Статтю присвячено обґрунтуванню напрямів підвищення ефективності управління процесом формування прибутковості підприємства на прикладі ТОВ "Альфа-Синтез". Розглянуто наукові підходи до визначення поняття "прибутковість". Здійснено аналіз факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що впливають на ефективність формування прибутку підприємства. Основну увагу автора було приділено розробці управлінських рішень, метою яких є забезпечення зростання прибутковості вітчизняних виробничих підприємств. Розрахунки було проведено на базі ТОВ "Альфа-Синтез". У результаті дослідження було проведено аналіз асортименту обраного підприємства та розраховано витрати на впровадження нового виду продукції, що дозволить в максимальному обсязі завантажити виробничі потужності підприємства та підвищити прибутковість. Запропоновано та економічно обґрунтовано необхідність модернізації існуючого на підприємстві обладнання та пораховано витрати на реалізацію такого управлінського рішення. Також автором було визначено економічний ефект для обраного підприємства від впровадження запропонованих заходів. Запропоноване дослідження забезпечує практичну базу з питань підвищення ефективності управління процесом формування прибутковості підприємства. Таким чином, стаття має практичне значення для забезпечення прибутковості підприємства і містить вдосконалення практичних розробок у цьому напрямі.

The article is devoted to the substantiation of directions of improving the management process of formation of profitability on the example of "Alfa-Sintez" LLC. Consider scientific approaches to the definition of "profitability". The analysis of factors internal and external environment that influence the efficiency of formation of profits. The focus of the author has been given to the development of management solutions, which aim to ensure profitable growth of domestic manufacturing enterprises. The calculations were made based on "Alfa-Sintez" LLC. The study analyzes the selected range of enterprise and calculated costs of introducing new products that will allow the maximum amount of load production capacity and increase profitability. A cost and the necessity of upgrading existing equipment and the company counted the cost of implementing these management solutions. Also,

the author has identified the economic effect of the selected company from implementing the proposed measures. This study provides a practical framework for improving the management of the process of formation of profitability. Thus, the article is of practical importance for profitability improvement and provides practical developments in this area.

Ключові слова: прибутковість підприємства, управління процесом формування прибутковості підприємства, резерви підвищення прибутку, рентабельність, асортимент, модернізація обладнання.

Key words: management process of enterprise profitability formation, reserves, increase profits, profitability, assortment, upgrading equipment.

ВСТУП

Прибуток є важливою і головною рушійною силою економіки, основним спонукальним мотивом діяльності підприємств, певним гарантом прогресу соціально-економічної системи. Вважається, що прибуток є узагальнюючим показником діяльності підприємства. В умовах ринкової економіки головною метою діяльності будь-якого приватного підприємства є отримання прибутку. Власники і персонал мають зробити усе необхідне для забезпечення формування прибутку у розмірі, потрібному для подальшого функціонування і розвитку підприємства і забезпечення усіх груп інтересів. Таким чином, надзвичайно актуальним є дослідження напрямів підвищення ефективності управління процесом формування прибутковості вітчизняних підприємств.

Вагомий внесок у рішення та розробку теоретичних та практичних положень економічного аналізу прибутку зробили такі вчені, як Бабо А., Баканов М.І., Барнгольц С.Б., Шеремет А.Д., Ковальов В.В., Крейнїна М.Н., Сайфулін Р.С., Привалов В.П., Терещенко О.О., Мец В.О. та Савицька Г.В. Однак, беручи до уваги сучасні реалії розвитку економічних процесів, можливо зробити висновки про те, що цей напрям дослідження потребує подальшого доопрацювання і розробки з метою удосконалення процесу формування прибутковості вітчизняних підприємств та впровадження заходів спрямованих на зростання прибутковості.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є економічне обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення управління процесом формування прибутковості. Для досягнення мети в статті поставлено та вирішено наступні завдання:

- досліджено теоретичні аспекти прибутковості підприємств;
- проведено ґрунтовний аналіз факторів, що впливають на прибутковість підприємств;
- проведено розрахунок витрат на впровадження запропонованих управлінських рішень;
- визначено економічний ефект для підприємства від впровадження заходів із підвищення ефективності управління процесом формування прибутковості.

МЕТОДОЛОГІЯ

У роботі використано методи логічного та системного аналізу — для обґрунтування практичних рекомендацій щодо зростання прибутковості; порівняльного аналізу — для визначення зміни фінансового результату діяльності підприємства в результаті впровадження запропонованих заходів. Також у дослідженні було ви-

користано розрахункові та табличні методи. Базою для виконання дослідження стали наукові фахові статті за темою дослідження, навчальні посібники та монографії, бухгалтерські стандарти, електронні джерела.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування та створення ринкової економіки потребує від підприємств України раціонального і економічно обґрунтованого підходу до планування своєї діяльності, до визначення стратегії фінансової і виробничої політики, аналізу й оцінки отриманих результатів. Прибуток є основним джерелом фінансування розвитку підприємства, удосконалення його матеріально-технічної бази, забезпечення всіх форм інвестування.

Прибуток — це частина чистого доходу, який отримує підприємство після реалізації продукції як винагороду за вкладений капітал і ризик підприємницької діяльності. Кількісно він становить різницю між сукупними доходами (після сплати податку на додану вартість, акцизного збору та інших відрахувань з виручки в бюджетні і не бюджетні фонди) і сукупними витратами звітного періоду. Обсяг прибутку, рівень рентабельності залежать від виробничої, постачальницької, маркетингової, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства. Тому ці показники характеризують усі сторони господарської діяльності підприємства [9, с. 273].

Основну частину прибутку підприємства одержують від реалізації продукції і послуг. Прибуток від реалізації продукції залежить від таких факторів: обсягу реалізації продукції, її структури, собівартості і рівня середньо-реалізаційних цін.

Обсяг реалізації продукції може впливати позитивно і негативно на суму прибутку. Збільшення обсягу продажів рентабельної продукції приводить до пропорційного збільшення прибутку. Якщо ж продукція є збитковою, то при збільшенні обсягу реалізації відбувається зменшення суми прибутку, отриманого від реалізації рентабельної продукції.

Структура товарної продукції також може по-різному впливати на суму прибутку. Якщо збільшиться частка рентабельніших видів продукції в загальному обсязі її реалізації, то сума прибутку зросте, і навпаки, при збільшенні частки низькорентабельної або збиткової продукції загальна сума прибутку зменшиться.

Вся діяльність підприємства спрямовується на те, щоб забезпечити зростання прибутку або, принаймні, стабілізацію його на певному рівні протягом визначеного періоду часу. З метою аналізу та забезпечення ефективного управління формуванням прибутку розрізняють декілька видів прибутку підприємства: маржи-

Таблиця 1. АВС-аналіз ТОВ "Альфа-Синтез" за групами продукції

Група продукції	Квартал 2015 року				Усього за 2015 рік	Структура	Накопичувальний підсумок	Група
	I кв-л	II кв-л	III кв-л	IV кв-л				
Коррекс ПЕТФ	2880		500	5315	8695	0,05%	0,05	С
Плівка ПЕТФ	60	95	84	97	336	0,00%	0,05	С
Поліетилен				22	22	0,00%	0,05	С
ПЕТ вторинний	8004				8004	0,04%	0,09	С
Упаковка для яєць	2158410	4182550	3819300	2249740	12410000	99,91%	100	А

Таблиця 2. АВС-аналіз ТОВ "Альфа-Синтез" упаковок для яєць

Асортиментна позиція	Усього за 2015 рік	Структура	Накопичувальний підсумок	Група
\10 гнізд СВ\ прозора ПЕТ	5358000	43,2%	43,2%	А
\10 гнізд СВ\ коричнева ПЕТ	2922000	23,5%	66,7%	А
\10 гнізд СВ\ коричнева ПЕТ з етикеткою	2004000	16,1%	82,9%	А
\20 гнізд для перепелиних яєць	1188000	9,6%	92,4%	В
\15 гнізд\ прозора ПЕТ	475000	3,8%	96,3%	С
\15 гнізд СВ\ коричнева ПЕТ	325000	2,6%	98,9%	С
\20 гнізд для перепелиних яєць коричнева	108000	0,9%	99,8%	С
\10 гнізд СВ\зелена ПЕТ	30000	0,2%	100,0%	С

нальний, валовий, операційний, від звичайної діяльності, та чистий. Відповідно до чинних в Україні положень (стандартів) бухгалтерського обліку, загальний прибуток підприємства складається з прибутку, отриманого підприємством від звичайної діяльності та від надзвичайних подій. Прибуток від звичайної діяльності становить близько 95% загальної суми отриманого підприємством прибутку.

Процес формування прибутку відбувається під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього характеру.

Внутрішні фактори впливу на прибуток підприємства — це фактори, які залежать від діяльності підприємства: обсяг діяльності підприємства, стан та ефективність використання ресурсів підприємства, рівень доходів, рівень витрат, ефективність цінової та асортиментної політики.

Зовнішні фактори впливу на прибуток підприємства — це фактори, які не залежать від діяльності підприємства: державне регулювання цін у сучасних умовах на товари, які входять до споживчого кошика, подорожчання послуг інших галузей народного господарства, система оподаткування, зміна нормативних документів по кредитуванню, збільшення облікової ставки за користування кредитними, політика держави по формуванню доходів, відсутність індексації доходів населення залежно від темпів інфляції.

Для того, щоб рівень прибутковості покращувався, на підприємстві повинні проводитися заходи тільки в наступному порядку [6, с. 38]:

— організаційні (удосконалення виробничої структури, удосконалення організаційної структури управління, диверсифікація виробництва, реструктуризація виробництва тощо);

— технічні (оновлення техніко-технологічної бази, переозброєння виробництва, вдосконалення виробів, що виробляється)

— економічні важелі та стимули (удосконалення тарифної системи, форми і системи оплати праці, прискорення обігу оборотних коштів тощо).

Якщо почати проводити зміни не в такому порядку, то позитивні зрушення у ефективності діяльності будуть малопомітними, або відсутніми взагалі.

Розглядаючи резерви максимізації прибутку, слід звернути увагу на те, що прибуток залежить як від доходів підприємства, так і від його витрат. Отже, збільшення прибутку можна досягти двома способами: зменшити витрати на виробництво або збільшити дохід від реалізації. Тому перед підприємством постає питання правильно сформулювати цінову стратегію й обрати оптимальний обсяг виробництва.

Підстави максимізації прибутку такі самі, що й мотиви максимізації корисності споживача. Максимізація прибутку є вирішальною умовою успішної конкурентності підприємства, його життєздатності і закріплення на ринку.

Асортимент продукції ТОВ "Альфа-Синтез" є достатньо широкими, кожна товарна група складає з рівних асортиментних позицій, що диференціюються за розмірами, вагою, місткістю та іншими характеристиками продукції фірми.

При цьому слід відзначити, що керівництво підприємства не приділяє достатньої уваги проведенню ефективної асортиментної політики, не здійснює аналіз кожної позиції асортименту окремо, а лише узагальнює продукцію у групи.

Так само і здійснюється калькуляція собівартості: змінюється лише вартість матеріалів на виробництво даної одиниці продукції, інші прями та непрямі витрати залишаються незмінними та розподіляються на весь обсяг продукції.

Аналіз спрощується тим, що попит на продукцію не є сезонним, оскільки споживання плівки та лотків не залежить від пори року.

АВС-аналіз асортименту є одним з ключових аналізів, який розподіляє асортимент будь-якого підприємства, за ступенем важливості для продажів.

Представимо результати АВС-аналізу асортименту ТОВ "Альфа Синтез" у таблиці 1.

Згідно з проведенням АВС-аналізом встановлено, що упаковка для яєць є основним видом продукції підприємства, часті якої складає 99,91% від загального обсягу виробленої та реалізованої продукції підприємством.

Таблиця 3. Розрахунок собівартості упаковки для курячих яєць 10 гнізд, прозорої

№ з/п	Назва статті витрат	Одиниця виміру	Кількість	Ціна, грн.	Сума, грн.
1	ПЕТФ-пластівці	кг	0,028	13,35	0,374
Всього за матеріалами					0,374
2	Заробітна плата				0,088
3	Нарахування на заробітну плату				0,019
4	Електроенергія				0,12
5	Вода				0,001
6	Опалення				
7	Амортизація				0,022
8	Витрати на утримання обладнання				0,051
9	Цехові витрати				0,063
10	Адміністративні витрати				0,128
11	Накладні витрати				0,032
12	Витрати на транспорт (доставка покупцю)				0,06
Всього інших витрат					0,584
Всього					0,958

Отже, допоміжні види продукції підприємства надалі не розглядатимуться як такі, що не здійснюють впливу на структуру асортименту в цілому.

У таблиці 2 наведено структуру асортиментних позицій упаковки для яєць.

Згідно з аналізом АВС до групи С належать такі асортиментні позиції:

- 15 гнізд, прозора ПЕТ;
- 15 гнізд СВ, коричнева ПЕТ;
- 20 гнізд для перепелиних яєць, коричнева;
- 10 гнізд СВ, зелена ПЕТ.

Формування цін на продукції ТОВ "Альфа-Синтез" здійснюється на основі витратного методу. Ціна розраховується, виходячи із суми постійних і змінних витрат на одиницю продукції й запланованого прибутку з урахуванням нижнього порогу ціни. При збуті ціна продажу кінцевому споживачу збільшується на розмір націнки, яка залежить від особливостей товару (сезонність, мода, новизна), а також еластичності попиту за цінами. Витратний метод не враховує ринкових факторів (характер попиту, рівень платоспроможності попиту, політику конкурентів), а ціна, визначена за таким методом, практично завжди завищена і в конкурентній ситуації чревата негативними наслідками для продавця. Однак є й позитивні оцінки цієї моделі: якщо в рамках однієї галузі всі виробники використовують витратний метод ціноутворення, цінова конкуренція мінімальна, а ціни більш реальні й виключають наживу за рахунок покупців.

Для ТОВ "Альфа-Синтез" основною перевагою є відсутність в асортиментній лінійці продукції нерентабельних позицій.

Основна сировина, що використовується при виробництві лотків, — ПЕТФ-пластівці.

Наведемо приклад розрахунку собівартості однієї з асортиментних позицій підприємства — упаковки для курячих яєць 10 гнізд, прозорої.

Якщо розглядати інші асортиментні позиції в даній групі продукції, то можна зазначити, що змінюється виключно складова витрат на матеріали. Далі визначається відпускна ціна, виходячи із собівартості, що викликає можливість існування нерентабельної продукції. Націнка складає 55%.

Оптимальна структура асортименту продукції забезпечується ефективною політикою обліку, формування та розподілу витрат підприємства.

Таблиця 4. Показники фонду часу роботи устаткування та режиму роботи ТОВ "Альфа-Синтез"

Показник	Рік
Святкові дні	5
Вихідні дні	110
Планово-запобіжний ремонт, дні	10
Відпускні, дні	15
Кількість днів роботи устаткування за добу	1
Тривалість зміни, год	8
Перерви у роботі на добу, год	0,5
Відсоток планових поточних простоїв, %	2%

Розглянемо ступінь завантаження виробничих потужностей підприємства.

Виробнича потужність підприємства є максимальним обсягом продукції, який може виготовити підприємство протягом року за допомогою закріплених за ним засобів праці відповідно до встановленої спеціалізації, кооперації виробництва та режиму роботи, розраховується, як правило, в натуральних одиницях. Виробнича потужність підприємства (ВПП) розраховується за формулою:

$$ВПП = ФЧР / ТЦ \times K_c \quad (1)$$

де ФЧР — фонд часу роботи устаткування;

ТЦ — тривалість циклу збирання виробу;

K_c — кількість устаткування.

У підприємства наявне устаткування перервної дії, і тому фонд часу роботи устаткування ($T_{перер}$) визначається за формулою:

$$T_{перер} = [(365 - t_{вих} - t_{св} - t_{рем}) \times K_{зм} \times t_{зм}] \times [(100 - \Pi_{пр}) / 100] \quad (2)$$

Для розрахунку даної формули, наведемо показники фонду часу роботи устаткування та режиму роботи підприємства у таблиці 4.

Отже, за даними таблиці 4, фонд часу роботи устаткування є наступним:

$$[(365 - 5 - 110 - 5 - 15) \times 1 \times 7,5] \times [(100 - 2) / 100] = 1690,5 \text{ год/рік (або 225 днів/рік)}$$

Розрахуємо виготовлення партії лотків для яєць. Слід зазначити, що час виробництва не залежить від розміру лотка, однак сировина завантажується з розрахунку ну 1000 лотків. Розрахунки наведені у таблиці 5.

Отже, з таблиці 5 видно, що партія лотків для яєць виготовляється за 7,8 хв або за 0,13 год.

Таблиця 5. Час виготовлення 1000 лотків для яєць

№	Найменування операції	Заграти часу, деталь, хв
1	Завантаження суміші сировини в бункер екструдера	0,5
2	Розплавлення суміші при температурі 80-220 °С	3,7
3	Вихід розплавленої маси через щілину головки екструдера	0,3
4	Прокат маси через вали	2,1
5	Розрізання та порізка смуги по певних розмірах	0,7
6	Формування виробів шляхом пневмоформовки	0,5
	Загалом	7,8

Таблиця 6. Розрахунок собівартості виробництва 30-ти гніздових лотків для яєць

№ з/п	Назва статті витрат	Одиниця виміру	Кількість	Ціна, грн.	Сума, грн.
1	ПЕТФ-пластивці	кг	0,084	13,35	1,1214
Всього за матеріалами					1,1214
2	Заробітна плата				0,088
3	Нарахування на заробітну плату				0,019
4	Електроенергія				0,12
5	Вода				0,001
6	Опалення				
7	Амортизація				0,022
8	Витрати на утримання обладнання				0,051
9	Цехові витрати				0,063
10	Адміністративні витрати				0,128
11	Накладні витрати				0,032
12	Витрати на транспорт (доставка покупцю)				0,06
Всього інших витрат					0,584
Всього					1,7054

Таблиця 7. Структура виробництва лотків для яєць за їх розмірами

Розмір	Асортиментна позиція	Усього за 2015 рік	Структура
10 гнізд	\10 гнізд СВ\ прозора ПЕТ	5358000	43,2%
	\10 гнізд СВ\ коричнева ПЕТ	2922000	23,5%
	\10 гнізд СВ\ коричнева ПЕТ з етикеткою	2004000	16,1%
	\10 гнізд СВ\зелена ПЕТ	30000	0,2%
	Загалом розміром 10 гнізд		83%
15 гнізд	\15 гнізд\ прозора ПЕТ	475000	3,8%
	\15 гнізд СВ\ коричнева ПЕТ	325000	2,6%
	Загалом розміром 15 гнізд		6,4%
20 гнізд	\20 гнізд для перепелиних яєць коричнева	108000	0,9%
	\20 гнізд для перепелиних яєць	1188000	9,6%
	Загалом розміром 20 гнізд		10,5%

Таким чином, розрахуємо виробничу потужність підприємства за формулою (1):

$$\text{ВПП} = 1690,5 \text{ (год/рік)} / 0,13 \text{ (год/партію)} = 13003 \text{ (партій/рік)}$$

Можемо зробити висновок, що підприємство не працює на свою повну потужність, оскільки на сьогоднішній день виготовляється 12 410 партій лотків для яєць за рік. Отже, недозавантаженість виробничих потужностей складає 593 партії.

Зважаючи на вищенаведене, робимо висновок про те, що виключення деяких асортиментних позицій є недоцільним у зв'язку з тим, що всі вони формують єдиний асортиментний портфель. Доцільною при цьому виступає можливість розширення асортименту продукції шляхом введення до асортиментного портфелю 30-ти гніздових лотків для яєць.

Розрахунок собівартості 30-ти гніздових лотків для яєць наведено у таблиці 6.

Таблиця 8. Економічний ефект від впровадження у виробництво нової асортиментної позиції

Показник	2015	Результат від впровадження нової асортиментної позиції	Зміна за рахунок впровадження нової асортиментної позиції
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	32313,8	33371,16	+ 1057,36
Інші операційні доходи	917,9	917,9	-
Інші доходи	-	-	-
Всього доходи	33231,7	34289,06	+ 1057,36
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	31110,8	31792,96	+ 682,16
Інші операційні витрати	372,0	372,0	-
Разом витрати	31482,8	32164,96	+ 682,16
Фінансовий результат до оподаткування	1748,9	2124,1	+ 375,20
Податок на прибуток	314,8	382,3	-
Чистий фінансовий результат	1434,1	1741,8	+307,7

Використовуючи націнку у 55%, визначимо ціну продукції, що складе — 2,6434 грн.

Розглянемо структуру виробництва лотків для яєць за розмірами.

Найбільш затребуваним розміром лотків для яєць є розмір на 10 гнізд, найменш — на 15 гнізд. Зважаючи на таку тенденцію, можна припустити, що обсяг збуту лотків для яєць на 30 гнізд складе десь половину від обсягів виробництва та збуту 15-ти гніздових лотків — близько 400000 од. на рік.

За рахунок виробництва нового виду продукції можливим є отримання додаткового прибутку, що розраховано у таблиці 8.

Отже, за рахунок впровадження нової асортиментної позиції можливими є отримання додаткового обсягу чистого прибутку у розмірі 307,7 тис. грн. При цьому слід відзначити, що наявні виробничі потужності цілком дозволяють зростання виробництва в такому обсязі.

Мета розрахунку виробничої потужності, рівня її завантаженості та оптимальності структури асортименту здійснювалось з метою вироблення рішення щодо виведення з асортименту певних позицій чи введення нових. За результатами розрахунків та аналізу було встановлено, що доцільним є введення в асортиментний портфель компанії нової позиції — лотків для яєць на 30 гнізд, за рахунок чого додатковий прибуток підприємства складе 307,7 тис. грн.

ВИСНОВКИ

Таким чином, з метою оптимізації структури асортименту підприємства був проведений загальний АВС-аналіз та окремий для такої групи продукції як лотки для яєць. В результаті було встановлено, що всі асортиментні позиції є рентабельними та запропоновано ввести до асортименту новий — 30-ти гніздний лоток для яєць. Визначено, що за рахунок впровадження нової асортиментної позиції можливо досягти зростання прибутку на 307,7 тис. грн. Крім того, було визначено, що доцільним є збільшення виробництва шляхом введення в дію нового обладнання вартістю 444,0 тис. грн. За рахунок цього прибуток зросте на 653,3 тис. грн. Як результат дослідження, розраховано, що впровадження запропонованих управлінських рішень дозволить отримати ефект у вигляді збільшення чистого прибутку підприємства на 67%.

Література:

1. Білошапка В.А. Резерви зростання результативності бізнесу в умовах економічного спаду / В.А. Білошапка // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 1 (155). — С. 115—117.
2. Блонська В.І. Економіка підприємства: теорія і практикум: навч. посіб. / В.І. Блонська, Т.Г. Васильців, С.С. Гринкевич [та ін.]; за ред. доц. Н.Г. Міценко, доц. О.І. Яценко. — Львів: Магнолія 2012, 2008. — 688 с.
3. Гетьман О.О. Економіка підприємства: підручник / О.О. Гетьман. — К.: ЦНЛ, 2010. — 488 с.
4. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб. / С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась. — К.: КНЕУ, 2013. — 527 с.

5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: навч. посіб. / І.В. Ковальчук. — К.: Знання, 2011. — 679 с.

6. Кучерява А.С. Прибутковість підприємства та шляхи її підвищення / А.С. Кучерява // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. — 2015. — № 40. — С. 38—45.

7. Манів З.О. Економіка підприємства: навч. посіб. / З.О. Манів, І.М. Луцький. — К.: Знання, 2013. — 580 с.

8. Пасічник В.Г. Організація виробництва: підручник / В.Г. Пасічник. — К.: ЦНЛ, 2005. — 248 с.

9. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. / Г.В. Савицька. Навч. посіб. — 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Знання, 2007. — 668 с. — (Вища освіта ХХІ століття).

10. Семенов А.Г. Аналіз та вдосконалення оплати праці / А.Г. Семенов, А.І. Шарко // Держава та регіони. — 2010. — № 6. — С. 232—238.

11. Семенов Г.А. Економіка підприємства: навч. посіб. / Г.А. Семенов. — К.: Центр навчальної літератури, 2012. — 324 с.

12. Шлійко А.В. Економіка підприємництва на ринку товарів і послуг: навч. посіб. / А.В. Шлійко. — К.: ЦНЛ, 2008. — 376 с.

References:

1. Biloshapka, V.A. (2013), "Reserves increase efficiency of business in a downturn", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 1 (155), pp. 115—117.
2. Blons'ka, V.I. Vasyli'tsiv, T.H. and Hrynyevych, S.S. (2008), Ekonomika pidpryemstva: teoriia i praktykum [Enterprise Economics: Theory and Practice], Mahnoliia, L'viv, Ukraine.
3. Het'man, O.O. (2010), Ekonomika pidpryemstva [Economics of Enterprise], TsNL, Kyiv, Ukraine.
4. Klymenko, S.M. Dubrova, O.S. and Barabas', D.O. (2013), Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryemstva [Management of enterprise competitiveness], KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. Koval'chuk, I.V. (2011), Ekonomika pidpryemstva [Economics of Enterprise], Znannia, Kyiv, Ukraine.
6. Kucheriava, A.S. (2015), "The profitability of the company and ways to improve", Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury, vol. 40, pp. 38—45.
7. Maniv, Z.O. and Luts'kyj, I.M. (2013), Ekonomika pidpryemstva [Economics of Enterprise], Znannia, Kyiv, Ukraine.
8. Pasichnyk, V.H. (2005), Orhanizatsiia vyrobnytstva [Organization of production], TsNL, Kyiv, Ukraine.
9. Savytska, H.V. (2007), Ekonomichniy analiz diialnosti pidpryemstva [Economic analysis of the company], 3rd ed, Znannia, Kyiv, Ukraine.
10. Semenov, A.H. and Sharko, A.I. (2010), "Analysis and improvement of wages", Derzhava ta rehiony, vol. 6, pp. 232—238.
11. Semenov, H.A. (2012), Ekonomika pidpryemstva [Economics of Enterprise], Tsentri navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
12. Shlijko, A.V. (2008), Ekonomika pidpryemnytstva na rynku tovariv i poslug [Economics of business in the market of goods and services], TsNL, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 13.01.2017 р.*